

DE

KATHOLIEKE

BAND

HUWELIJKSMORAAL

VAN DE

EN SEKSUELE

LIEFDE

ETHIEK

WILLEM JACOBUS
KARDINAAL EIJK

Inhoudsopgave

INLEIDING	15
DEEL I	17
DE POSITIONERING VAN DE ROOMS-KATHOLIEKE VISIE OP HUWELIJK EN SEKSUALITEIT TEN OPZICHTE VAN DE THANS DOMINANTE VISIE IN DE WESTERSE SAMENLEVING	
Hoofdstuk 1	19
De sociale en culturele veranderingen binnen het huwelijks- en gezinsleven	
1.1. Sociaal-culturele factoren	20
1.1.1. Veranderingen in de beleving van het ouderschap	20
1.1.2. De veranderingen in het gezinsleven	22
1.1.3. De individualisering	23
1.1.4. De secularisering	25
1.2. De invloed van de moderne menswetenschappen en mensbiologie	27
1.3. De emancipatie van de vrouw	29
Hoofdstuk 2	31
De fundamentele uitgangspunten voor de rooms-katholieke leer op het vlak van de moraal tegenover die van de huidige samenleving	
2.1. Op zich neutrale waarden	31
2.2. De ‘theologie van het compromis’ (<i>theology of compromise</i>)	34
2.3. Het uitgangspunt voor de rooms-katholieke leer inzake huwelijk en seksualiteit	39
2.3.1. ‘Zijn’ in plaats van ‘hebben’	39
2.3.2. De bevoegdheid van het kerkelijk leergezag	41
2.4. Besluit	43

DEEL II	45
HET WEZEN VAN DE HUWELIJKSLIEFDE EN DE SEKSUALITEIT	
Hoofdstuk 3	47
Het wezen van de menselijke seksualiteit en het huwelijk	
3.1. Het huwelijk is door God met de schepping van de mens ingesteld	48
3.1.1. De periode van de kerkvaders	49
3.1.2. De periode van de middeleeuwse theologen tot Alfonso de' Liguori	55
3.1.3. Het instituut van het huwelijk op de helling in de twintigste eeuw	61
3.1.4. Het antwoord van het Tweede Vaticaans Concilie	62
3.2. Filosofische en theologische analyse van het wezen van het huwelijk	63
3.2.1. Filosofische analyse van het huwelijk	64
3.2.2. Theologische analyse van het huwelijk	65
- <i>Het huwelijk als beeld en gelijkenis van de gemeenschap van de drie Goddelijke Personen binnen de Drie-eenheid</i>	66
- <i>Het huwelijk is een beeld van de relatie tussen God en het uitverkoren volk in het Oude Testament en die tussen Christus en de Kerk</i>	70
- <i>Het huwelijk is een wederzijdse totale, definitieve en exclusieve gave van man en vrouw aan elkaar</i>	72
- <i>Het huwelijk als roeping tot heiligheid</i>	74
- <i>Het 'natuurlijk' huwelijk versus het sacramentele huwelijk</i>	75
Hoofdstuk 4	78
Wat omvat de wederzijdse totale gave van man en vrouw aan elkaar?	
4.1. De materialistische mensvisie van de huidige westerse samenleving	78
4.2. De mens als lichamelijk-geestelijk wezen	82
4.2.1. Huwelijk en seksualiteit volgens dualistische mensvisies	82
4.2.2. De mens als substantiële eenheid van lichaam en ziel	83
- <i>Filosofisch bezien</i>	83
- <i>Theologisch bezien</i>	86
4.3. Conclusie	90
Hoofdstuk 5	92
De relatie tussen eros en agape	

Hoofdstuk 6	96
De verhouding tussen gender en het biologische geslacht	
6.1. De gendertheorie	98
6.1.1. Oorsprong van de gendertheorie	98
6.1.2. De gevolgen van de gendertheorie voor de verkondiging van het christelijk geloof	106
6.1.3. De mensvisie achter de gendertheorie	108
- <i>Filosofisch bezien</i>	108
- <i>Theologisch bezien</i>	116
6.2. Epiloog	120
 Hoofdstuk 7	 121
De doelen van het huwelijk	
7.1. Het denken over de doelen van het huwelijk en de seksuele gemeenschap in de theologie vóór de twintigste eeuw	121
7.2. De ontwikkelingen in de huwelijkstheologie gedurende de dertiger jaren van de twintigste eeuw	125
7.3. De nieuwe beschrijving van de leer betreffende de relatie tussen huwelijk en voortplanting in <i>Gaudium et spes</i>	135
7.4. De voortplanting als gave	141
7.5. Besluit	144
 DEEL III	 147
DE KUISHEID BINNEN HET HUWELIJK	
 Hoofdstuk 8	 149
Het wezen van de deugd van de kuisheid	
 Hoofdstuk 9	 158
De zonden tegen de kuisheid in het huwelijk	
9.1. Overspel	158
9.2. Contraceptie	162
9.2.1. Methoden voor de geboorteregeling	163
9.2.2. De kerkelijke leer inzake contraceptie	175
- <i>De argumenten voor de katholieke leer inzake contraceptie</i>	181
- <i>Karol Wojtyła</i>	183
- <i>De theologie van het lichaam</i>	185
- <i>Het 'anti-life character' van contraceptie</i>	188

9.2.3.	De kritiek op <i>Humanae vitae</i>	190
	- <i>Het theologisch karakter van Humanae vitae</i>	190
	- <i>Het natuurbegrip in Humanae vitae</i>	193
	- <i>Het probleem van de overbevolking</i>	201
9.2.4.	Contraceptie buiten het huwelijk	203
9.2.5.	Contraceptie als legitieme (zelf)verdediging	204
9.2.6.	Indirecte contraceptie	208
9.2.7.	Medewerking aan de contraceptieve handeling van de huwelijkspartner	209
9.2.8.	De ethische beoordeling van periodieke onthouding	213
9.3.	Sterilisatie	215
9.4.	De kunstmatige bevruchtingstechnieken	222
9.4.1.	De methoden voor de kunstmatige bevruchting	224
9.4.2.	De fundamentele ethische vraag ten aanzien van kunstmatige bevruchtingstechnieken	228
9.4.3.	De bijkomende ethische problemen	232
9.4.4.	Het lijden van gehuwden als gevolg van onvruchtbaarheid	239
9.5.	Seksuele handelingen van gehuwden met elkaar, die tegen de huwelijkse kuisheid in gaan	242
9.6.	Solitaire seksuele handelingen van gehuwden	244
9.7.	Besluit	246

DEEL IV 249

DE KUISHEID BUITEN HET HUWELIJK

Hoofdstuk 10 252

De maagdelijke kuisheid omwille van het Rijk der hemelen

10.1.	Een nieuw element in het Nieuwe Testament	252
10.2.	De intrinsieke betekenis van de maagdelijke kuisheid	254
10.2.1.	De maagdelijke liefde omwille van het Rijk der hemelen als totale, definitieve en universele gave	254
10.2.2.	De levensstaat van de gewijde maagd als eschatologisch teken	255

Hoofdstuk 11 259

De zonden tegen de kuisheid buiten het huwelijk

11.1.	Ontucht	261
11.1.1.	Voorhuwelijkse seksuele betrekkingen	261

- <i>Heilige Schrift</i>	262
- <i>De leer van de Kerk</i>	263
11.1.2. Voorhuwelijkse en pre-ceremoniële seksuele betrekkingen	266
11.2. Homoseksuele handelingen	270
11.2.1. De oorzaken van een homoseksuele oriëntatie	271
- <i>De psychologische verklaringen voor een homoseksuele geaardheid</i>	272
- <i>De biologische en genetische verklaring voor een homoseksuele geaardheid</i>	274
11.2.2. Ethische beoordeling	281
- <i>Ethische vragen die voortvloeien uit de verklaringen voor een homoseksuele geaardheid</i>	281
- <i>De morele beoordeling van homoseksuele handelingen in de Heilige Schrift</i>	283
11.2.3. Pastorale benadering	291
11.3. Prostitutie	294
11.4. Verkrachting	299
11.5. Incest, aanverwantschap en wettelijke verwantschap	305
11.6. Seksueel misbruik van minderjarigen (pedofilie)	310
11.7. Heiligschennis door onkuisheid	314
11.8. Masturbatie	314
11.9. Bestialiteit	320
11.10. Parafilie	322
11.11. Incomplete of onvoltooide seksuele handelingen	323
11.12. De ernst van de zonden tegen de kuisheid	326
11.13. Besluit	329

DEEL V 331

SCHENDING VAN HET WEZEN VAN HET HUWELIJK

Hoofdstuk 12 333

Handelingen en praktijken waardoor het wezen van het huwelijk wordt geschonden

12.1. Echtscheiding	333
12.1.1. Historische ontwikkelingen	333
12.1.2. Echtscheiding in de Heilige Schrift	339
12.1.3. De leer van de Kerk over de eenheid en onverbreekbaarheid van het huwelijk	347

12.1.4. De mogelijkheid van de ontbinding van een sacramenteel aangegaan, maar niet voltrokken huwelijk	350
12.1.5. Het huwelijk en de burgerlijke wet	353
12.2. Polygamie	354
12.3. De kwestie van de ontbindbaarheid van het natuurlijke of niet-sacramentele huwelijk onder bepaalde omstandigheden	358
 Hoofdstuk 13	 363
De voorbereiding op de huwelijksluiting, de begeleiding van huwelijksparen en van mensen levend in een irreguliere relatie	
13.1. De voorbereiding op de huwelijksluiting	363
13.1.1. De fase van de verwijderde voorbereiding op het huwelijk	364
13.1.2. De fase van de meer nabije voorbereiding op de huwelijksluiting	366
13.1.3. De onmiddellijke voorbereiding op de huwelijksluiting	368
13.2. De begeleiding van gehuwden en van mensen die leven in een moreel ongeoorloofde levensstaat	372
13.2.1. Begeleiding en onderscheiding	372
13.2.2. Integreeren in de geloofsgemeenschap: mogelijkheden en grenzen	374
13.2.3. Integratie: grenzen en mogelijkheden	379
 Hoofdstuk 14	 383
Het ontwrichte huwelijk	
14.1. De scheiding bij voortdurend van de huwelijksband	383
14.2. Onderzoek naar de mogelijkheden tot nietigverklaring van het huwelijk	385
14.3. Besluit	386
 Nawoord	 388
 Bibliografie	 391
 Index	 411

Inleiding

Het huwelijks- en gezinsleven en de beleving van de seksualiteit ondergingen vanaf de negentiende eeuw diepgaande en ingrijpende veranderingen als gevolg van een groot aantal uiteenlopende sociale en culturele factoren. Vooral vanaf het midden van de vorige eeuw bracht deze ontwikkeling pijlsnelle veranderingen teweeg in de opvattingen over de huwelijksmoraal en de seksuele ethiek onder brede lagen van de bevolking in de westerse wereld. Deze omslag is zo intens geweest dat er tegenwoordig bij een grote meerderheid weinig begrip meer is voor de leer van de Rooms-Katholieke Kerk met betrekking tot de huwelijksmoraal en de seksuele ethiek. Ook onder de meeste katholieken is dat het geval, deels doordat zij zich niet weten te onttrekken aan genoemde sociaal-culturele veranderingen, deels doordat hun kennis van de leer van de Kerk vaak gebrekkig is.

Door genoemde sociaal-culturele ontwikkelingen is ook de rooms-katholieke moraaltheologie, de tak van de theologie die zich bezighoudt met de morele aspecten van het menselijk handelen vanuit het perspectief van het katholieke geloof, na het Tweede Vaticaans Concilie in een diepe crisis terechtgekomen. Deze crisis is tot op de dag van vandaag niet overwonnen. Over diverse ethische kwesties rond huwelijk en gezin, zoals echtscheiding, anticonceptie en homoseksualiteit, bestaat er grote verdeeldheid onder moraaltheologen. De fundamentele oorzaak van verdeeldheid is vooral gelegen in de vraag of er ten aanzien van concrete handelingen absolute normen bestaan, dat wil zeggen normen die zonder uitzondering altijd en overal gelden.

De problemen rond huwelijk en gezin raken niet alleen de moraaltheologie, maar ook het pastoraat. Waar priesters, diakens en pastoraal werkers in de Kerk ook actief zijn, zij worden altijd geconfronteerd met ethische vraagstukken op het gebied van huwelijk en gezin. Zij zullen de leer van de Kerk op het gebied van de huwelijksmoraal en de seksuele ethiek grondig moeten kennen om in staat te zijn die goed te verwoorden en uit te leggen.

Het doel van dit boek is om de leer van de Kerk op het gebied van de huwelijksmoraal en de seksuele ethiek uiteen te zetten en te verklaren. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, berust de leer van de Kerk met betrekking tot het morele handelen van de mens niet op 'regels' of 'geboden' die zij uitvaardigt, maar op haar visie op de mens, die uiteindelijk is gebaseerd op de Heilige Schrift en de Traditie. Haar leer over de moraliteit van het menselijk handelen kan op basis van een theologische en filosofische antropologie inzichtelijk worden gemaakt. Het is het specifieke doel van dit boek te laten zien hoe de Kerk dat doet.

In het eerste hoofdstuk wordt de rooms-katholieke visie op huwelijk en seksualiteit gepositioneerd ten opzichte van de thans dominante visie daarop in de westerse samenleving. In dit kader komen de diverse factoren aan de orde die het huwelijks- en gezinsleven diepgaand hebben beïnvloed en de acceptatie en erkenning van de rooms-katholieke leer over huwelijk en seksualiteit bemoeilijken. Dan volgt in het tweede hoofdstuk een uiteenzetting van het fundamentele uitgangspunt voor de leer van de Kerk over het wezen van het huwelijk en de seksualiteit, waarbij onder meer dankbaar gebruik zal worden gemaakt van de theologie van het lichaam, zoals Johannes Paulus II die ontwikkeld heeft. Dan volgt in het derde hoofdstuk een bespreking van wat de deugd van de kuisheid, de integratie van de seksuele vermogens in de persoonlijkheid, vraagt van gehuwden. Wat de kuisheid buiten het huwelijk inhoudt en welke normen daaruit voortvloeien, zal worden besproken in hoofdstuk IV. Hierin zal bijzondere aandacht worden geschonken aan de kuisheid die hoort bij de levensstaat van de priester of de religieus. Ten slotte komen in hoofdstuk V handelingen aan de orde die tegen het wezen van het huwelijk ingaan.

**DE POSITIONERING
VAN DE ROOMS-
KATHOLIEKE VISIE OP
HUWELIJK EN
SEKSUALITEIT TEN
OPZICHTE VAN DE
THANS DOMINANTE
VISIE IN DE WESTERSE
SAMENLEVING**

Alvorens de leer van de Rooms-Katholieke Kerk inzake huwelijk en seksualiteit uiteengezet wordt, is het nodig duidelijk te maken hoe zij zich verhoudt tot de manier waarop daar in de huidige samenleving tegenaan gekeken wordt. Want het behoeft geen toelichting dat het verschil tussen beide visies groot is. Om dat verschil in een helder perspectief te plaatsen is het goed eerst de factoren te benoemen waardoor beide visies uiteen zijn gaan lopen: hoe kon het gebeuren dat vooral de westerse samenleving, die zich tot een kleine eeuw geleden op het gebied van huwelijk en moraal alsook op andere terreinen nog grotendeels door de klassieke christelijke moraal liet leiden, in relatief korte tijd tot andere opvattingen is gekomen.

Hoofdstuk 1

De sociale en culturele veranderingen binnen het huwelijks- en gezinsleven

De radicale veranderingen die zich voltrokken in de samenleving als geheel in de afgelopen eeuwen moesten wel repercussie hebben op het huwelijk en het gezin, dat er de hoeksteen van is. Op de eerste plaats valt op dat het huwelijk binnen en buiten de katholieke kring steeds minder als onverbreekbaar wordt gezien. In het nog niet zo verre verleden namen praktisch alle katholieken aan dat het huwelijk onverbreekbaar is: man en vrouw bleven met elkaar gehuwd tot de dood hen scheidde. Vanaf de jaren '60 is het aantal echtscheidingen explosief gestegen.

Een andere opvallende ontwikkeling betreft het denken over de samenhang tussen het huwelijk, de seksuele gemeenschap en de voortplanting. Tot het uitbreken van de seksuele revolutie in de jaren '60 van de vorige eeuw werd het verband tussen deze drie in het algemeen vanzelfsprekend geacht: man en vrouw gingen pas met elkaar samenwonen en hadden pas seksuele gemeenschap nadat zij met elkaar getrouwd waren. Bovendien gold als vanzelfsprekend dat het huwelijk gericht was op het krijgen van kinderen. Uiteraard hield niet iedereen zich daaraan of kon niet iedereen dat opbrengen, maar dit neemt niet weg dat de samenleving algemeen de samenhang tussen het huwelijk, de seksuele gemeenschap en de voortplanting onderschreef. Die stond niet ter discussie.

Sindsdien zijn deze drie echter als het ware een eigen leven gaan leiden. In verreweg de meerderheid van de gevallen dekt men zich bij seksuele gemeenschap tegen het verwekken van kinderen in door middel van contraceptie. Seksuele ervaringen zijn daardoor in brede kring eerder een kwestie van vermaak of recreatie dan dat zij in het teken van de voortplanting en het huwelijk staan. Door de kunstmatige bevruchtingstechnieken is ook het spiegelbeeldige mogelijk, namelijk het verwekken van kinderen zonder seksuele gemeenschap. In beide gevallen zijn seksualiteit en voortplanting van elkaar losge-

koppeld. De meerderheid van de bruidsparen, ook van diegene die in de kerk trouwen, heeft voor het huwelijk seksuele gemeenschap gehad en samengewoond. Hierdoor heeft ook de seksuele gemeenschap haar speciale band met het huwelijk verloren.

In dit hoofdstuk wordt geschetst hoe, in vergelijking met vroeger, vandaag de dag tegen huwelijk en gezin wordt aangekeken. Tevens komen de sociale, psychologische en culturele oorzaken van de geschetste ontwikkelingen aan de orde.

1.1. Sociaal-culturele factoren

De sociaal-culturele factoren die het huwelijks- en gezinsleven ingrijpend veranderden betreffen de beleving van het ouderschap, de weerslag van financieel-economische ontwikkelingen op het gezinsleven, de individualisering en de secularisering.¹

1.1.1. Veranderingen in de beleving van het ouderschap

Het is evident dat de rol van het ouderschap in onze tijd in een aantal opzichten anders wordt beleefd dan in vorige eeuwen. Zeker in de negentiende eeuw, maar ook nog in een groot deel van de vorige eeuw was de vrouw het grootste deel van haar actieve leven bezig kinderen te krijgen en op te voeden. Elk jaar een zwangerschap en een bevalling vormden geen uitzondering. Daar stond tegenover dat tot de tweede helft van de negentiende eeuw de kindersterfte exorbitant hoog was, waardoor ouders ook veel kinderen al op jonge leeftijd verloren. Tegenwoordig heeft een echtpaar met twee tot drie kinderen een grote kans dat die de volwassen leeftijd bereiken. Bovendien is huishoudelijk werk door de techniek veel lichter en minder tijdrovend geworden. Het gevolg is dat het leven vooral van de gehuwde vrouw niet meer volledig door de klasieke ouderrol en de zorg voor het huishouden in beslag wordt genomen.

Dit heeft niet te onderschatten gevolgen voor de beleving van de huwelijkstrouw. Vroeger was huwelijkstrouw vanzelfsprekend, alleen al omdat die voor het voortbrengen en opvoeden van kinderen noodzakelijk was. De gehuwde vrouw kon bevrediging vinden in haar moederrol, wanneer haar hu-

1 Campanini G., *Realtà e problemi della famiglia contemporanea. Compendio di sociologia della famiglia*, Cinisello Balsamo (Milano): Edizioni Paoline, 1989; Beltrão P.C., *Sociologia della famiglia contemporanea*, Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1996 (3de ed.); Graaf A. de, "Gezinnen in beweging", Bevolkingstrends (online publicatie van het Centraal Bureau voor de Statistiek) 2005, tweede kwartaal, pp. 32-46 (zie: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/F3F611A9-1FA6-4BED-A998-FB5F1221FB7C/0/2011k2b15p82art.pdf>).

welijk minder gelukkig was. In onze tijd zullen huwelijkspartners de reden voor de trouw aan elkaar meer in zichzelf en het wezen van het huwelijk moeten zoeken.

Daar komt nog bij dat de duur van het huwelijk gemiddeld aanzienlijk langer is dan vroeger. De gemiddelde levensverwachting bedroeg in 1850 in Europa 36,2 jaar.² Sindsdien is die wereldwijd gestegen door betere hygiëne, aanleg van riolering, verbeterde voeding en de vooruitgang in de gezondheidszorg (vooral de behandeling van infecties met behulp van antibiotica). Veel vrouwen stierven tot in het midden van de negentiende eeuw als gevolg van kraamvrouwenkoorts, meestal veroorzaakt door streptokokken. Deze bacteriën waren vaak aanwezig op de handen van artsen die lijken hadden aangeraakt, en vervolgens bevallingen leidden zonder tevoren hun handen te wassen. Daardoor kwam het frequent voor dat de man op jonge leeftijd weduwnaar werd en vervolgens hertrouwde. Doordat de gemiddelde levensverwachting nu ruim het dubbele is, hebben echtgenoten op hun veertigste tot vijftigste levensjaar nog bijna de helft van hun huwelijksleven voor zich, terwijl hun kinderen volwassen zijn en op eigen benen staan. Deze periode van het huwelijksleven, niet langer door de voortplanting en de opvoeding in beslag genomen, vraagt om een andere invulling. Huwelijkstrouw vergt een andere motivatie dan louter het ouderschap.

Terwijl enerzijds een groot kindertal niet meer nodig is voor het in stand houden van de maatschappij, is anderzijds het hebben van kinderen veel moeilijker dan vroeger. Nog niet lang geleden was het gebruik dat de diverse generaties bij elkaar onder één dak leefden. Daardoor hadden de grootouders vaak een belangrijk aandeel in de opvoeding van de kinderen. Bovendien speelde ook de buurt een belangrijke rol in de opvoeding. Tegenwoordig zien ouders zich vaak alleen gesteld voor deze taak, tenzij grootouders veelvuldig en langdurig zijn ingeschakeld bij de kinderopvang, als beide ouders voltijds werken. Bovendien is de opvoeding van kinderen kostbaar geworden. Door de kinderarbeid droegen kinderen vroeger al op jonge leeftijd bij aan het inkomen van het gezin. Tegenwoordig komen kinderen gemiddeld tot hun twintigste levensjaar volledig ten laste van hun ouders.

Deze factoren hebben samen met de introductie van de hormonale contraceptiva in de jaren '60, waardoor de verwekking van kinderen op gemakkelijke en effectieve wijze kan worden voorkomen, ertoe geleid dat het voortbrengen van kinderen en het huwelijk niet meer automatisch in elkaars

2 Roser M., E. Ortiz-Ospina, H. Ritchie, "Life Expectancy", *World in Data*, 2020 (zie: <https://our-worldindata.org/life-expectancy>).

verlengde worden gezien. De beschikbaarheid van contraceptiva was een van de belangrijkste directe oorzaken van de seksuele revolutie in de jaren '60, die werd gekenmerkt door de sterke begeerte naar seksuele bevrediging zonder voortplanting en niet per se gebonden aan een blijvende relatie. Bovendien is geboortebeperving sterk bevorderd door de massamedia en internationale organisaties. Zo riep de eerste directeur-generaal van de UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) Julian Huxley in 1946³ al op tot geboortecontrolle om de groei van de wereldbevolking te beperken. Tegenwoordig doet onder meer Planned Parenthood dat.⁴

Als gevolg van deze veranderingen in de beleving van het ouderschap is het voor het aanvoelen van de meerderheid in de westerse samenleving niet vanzelfsprekend dat huwelijk, seksuele gemeenschap en voortplanting aan elkaar zijn gekoppeld, en dat het huwelijk onverbreekbaar is.

1.1.2. De veranderingen in het gezinsleven

Binnen de traditionele agrarische samenleving leefden en werkten man en vrouw praktisch de gehele dag samen en dat in een situatie waarin het maatschappelijk leven zich hoofdzakelijk beperkte tot het familie- en gezinsleven. Dit bevorderde de huwelijkstrouw.

In onze *geïndustrialiseerde samenleving* speelt het maatschappelijk leven zich voor het grootste deel af buiten het gezin. Als gevolg van de industrialisering werken de man, en sinds de Tweede Wereldoorlog in toenemende mate ook de vrouw, buitenshuis. Man en vrouw werken dus niet zoals vroeger beiden in een agrarische omgeving voor hetzelfde doel, maar hebben voor een groot deel een eigen leefwereld met eigen interesses en relaties. Het gezin is niet meer de plaats waar het maatschappelijk leven zich afspeelt. Intiem en persoonlijk geworden en in hoge mate geprivatiseerd is het gezin minder geïntegreerd in de maatschappij.

Deze ontwikkelingen zijn tevens bevorderd door het fenomeen van de *urbanisatie*, dat nauw verbonden is met dat van de industrialisatie. De urbanisatie die gepaard gaat met een verhoogde mobiliteit, maakt de band tussen

3 Vgl. toespraak van Julian Huxley, de eerste directeur-generaal van de UNESCO 1946-1948, UNESCO: Its purpose and its philosophy, Preparatory Commission of the United Nations Educational, Scientific and Cultural, 1946, p. 45 (zie: <https://www.bing.com/search?q=julian+huxley+unesco+its+purpose&form=EDNTHT&mkt=nl-nl&httpsmsn=1&msnews=1&plvar=0&refig=e71606f5ea7b42f19d4f14e0f52634de&sp=2&q=HS&pq=julia&sk=PRE51HS1&sc=8-5&cvid=e71606f5ea7b42f19d4f14e0f52634de&cc=NL&setlang=nl-NL>).

4 Planned Parenthood, "Birth Control", zie: <https://www.plannedparenthood.org/learn/birth-control>.

het gezin en de samenleving nog losser. Veel gezinnen leven vaak geïsoleerd ten opzichte van andere gezinnen in forensensteden. De leden van het gezin hebben ieder hun eigen netwerk van relaties met personen, instellingen en organisaties, vaak buiten de wijk waar het gezin woonachtig is. Door de sociale media ontwikkelen vooral tieners en adolescenten, maar ook de ouders, in nog grotere mate eigen contacten buiten het gezin en maken zij ieder voor zich deel uit van afzonderlijke sociale netwerken. De sociale media hebben ook een grote invloed op de socialisatie van opgroeiende kinderen waardoor zij de cultuur, waarden en normen en andere aangeleerde kenmerken van groepen waarmee zij door de sociale media in contact staan kunnen overnemen. Zij worden daardoor niet alleen opgevoed en gesocialiseerd door het gezin waarin zij opgroeien.⁵

Doordat het maatschappelijk leven zich grotendeels buiten het gezin afspeelt, hebben de huwelijkspartners minder gezamenlijke dagelijkse belevenissen met elkaar te delen en te bespreken, terwijl zij als gevolg van de hogere gemiddelde levensduur veel langer dan vroeger met elkaar door het leven gaan. Ook deze factoren maken dat de partners de zin en betekenis van het huwelijk meer in zichzelf en in het wezen van het huwelijk moeten zoeken. Als zij daar niet in slagen, kan de huwelijksband gemakkelijk onder spanning komen te staan en het huwelijk eindigen in een echtscheiding.

Daarnaast is het eigen leven dat de leden van het gezin buitenshuis leiden en dat vaak het belangrijkste aandeel in hun leven vormt, mede oorzaak van de generatiekloof tussen ouders en kinderen.

1.1.3. *De individualisering*

Van de sociaal-culturele factoren die de duurzaamheid van het huwelijk in gevaar brengen, is wel de belangrijkste het individualisme. Sinds de opkomst van de welvaart in de eerste helft van de jaren '60 kunnen onder brede bevolkingslagen mensen relatief onafhankelijk van elkaar hun leven leiden. Dit heeft geleid tot een wijdverbreid individualisme, dat door de opkomst van de sociale media in het eerste decennium van deze eeuw alleen nog maar is versterkt. Zeker jonge mensen zien het niet alleen als een recht, maar ook als een opdracht zichzelf te zijn, eigen idealen, overtuigingen, waarden en normen en een eigen uitstraling en uiterlijk te kiezen als een eigen levensontwerp. Beïnvloed door deze cultuur, door de Canadese filosoof Charles Taylor ge-

5 Ahn J., "The effect of social network sites on adolescents' social and academic development; current theories and controversies", in: *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 8 (2011), pp. 1435-1445.

kwalificeerd als de cultuur van het expressief individualisme,⁶ heeft het individu de neiging zichzelf als het ware op het podium te plaatsen en anderen te zien als toeschouwers. Dat er tegelijkertijd een conformisme is als nooit tevoren, gelet op de uniforme kleding over de hele wereld, zeker onder jongeren, en de gelijkkluidendheid van opvattingen bepaald door de massamedia en de reclamewereld doet er in zekere zin niet toe. Het gaat erom dat het individu het gevoel heeft dat het zichzelf kan zijn.

De cultuur van het expressief individualisme ziet de zelfontplooiing van het individu overeenkomstig een zelfgekozen project als het hoogste doel. Daardoor predisponeert deze cultuur mensen niet bepaald om te komen tot de wederzijdse totale gave van de eigen persoon, die volgens de leer van de Rooms-Katholieke Kerk de essentie van het huwelijk uitmaakt. Het is niet gemakkelijk voor twee hyper-individualisten om tot een duurzame huwelijksband te komen. Gelukkig blijkt in de praktijk de natuur vaak sterker dan de cultuur. Velen zijn bij moeilijkheden bereid zich aan te passen aan de situatie en rekening te houden met de belangen van de echtgeno(o)t(e) en kinderen. Een groeiend aantal gehuwden lukt het echter niet bij elkaar te blijven. Het percentage huwelijken dat eindigt in een echtscheiding steeg in Nederland van 19,3% in 1975 tot 40,1% in 2014. Daarna valt er een lichte afname van het percentage echtscheidingen waar te nemen. In 2017 bedroeg dit percentage 39,9%. Mogelijk heeft dit te maken met de hoge kosten waarmee echtscheiding gepaard gaat, inkomensonzekerheid en hypotheekschulden door het 'onder water staan' als gevolg van de daling van huizenprijzen. Het kan ook zijn dat er in 2014 een soort inhaalslag was, omdat echtscheiding weer financieel haalbaar werd, nadat Nederland de economische crisis van 2008 te boven was gekomen.⁷

Het expressief individualisme met zijn eenzijdige nadruk op niet alleen het recht, maar ook de opdracht van het individu om een eigen religie en levensbeschouwing te kiezen, brengt met zich mee dat aan zijn autonomie (zelfbeschikkingsrecht) een grote waarde wordt toegekend. Dit verklaart het intense verzet tegen gezag, ook het leergezag van de Kerk, zoals trouwens tegen instituties in het algemeen, en tegen wat men ervaart als van buitenaf opgelegde waarden en normen. Deze vrijheidsdrang doet zich ook gelden op het vlak van de seksualiteit. Het individu mag grotendeels zelf kiezen hoe het met zijn

6 Taylor Ch., *Varieties of Religion Today: William James Revisited*, Cambridge/London: Harvard University Press, 2002, pp. 79-107.

7 CBS Statline, "Huwelijksontbindingen door echtscheiding en overlijden", 8 november 2019, zie: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37425ned/table?dl=27B1E>; Wennnekers A., J. Boelhouwer, Cr. van Campen, J. Kuilberg, *De sociale staat van Nederland in 2019*, Sociaal en Cultureel Planbureau: Den Haag, 2019, pp. 23-24.

seksualiteit en zijn seksuele relaties omgaat en heeft ook de vrijheid om daarin zijn eigen genderrol te kiezen en als heteroseksueel, homoseksueel, transseksueel, transgender of non-binair door het leven te gaan.⁸ Dit wordt gepromoot door de gendertheorie, waarover later meer. De samenleving ademt wat dat betreft een sfeer van permissiviteit. Bij wet is deze ontwikkeling succesievelijk op diverse terreinen mogelijk gemaakt, getuige de legalisering van echtscheiding, contraceptie en kunstmatige voortplanting en de erkenning van vaste homoseksuele en lesbische relaties tussen homoseksuelen middels partnerregistratie en gelijkberechting van het huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht aan het huwelijk tussen man en vrouw.

Het individualisme is nauw gekoppeld aan het emotivisme. Dit houdt in dat ethische uitspraken uiteindelijk uitingen zijn van voorkeuren, houdingen en gevoelens.⁹ Verkeerd is wat een negatief gevoel opwekt, goed daarentegen wat een positief gevoel teweegbrengt. Het emotivisme leidt tot een radicaal relativisme. Individuen kunnen ten aanzien van bepaalde fenomenen en gedragingen heel uiteenlopende gevoelens hebben. Bovendien zijn gevoelens bij een en hetzelfde individu ook niet continu dezelfde, maar veranderlijk. Vaak wordt ook liefde gereduceerd tot een emotie. Maar emoties komen en gaan. Verliefdheid kan minder worden en voorbijgaan als de echtgenoten niet van beide kanten in de relatie investeren. Dit leidt tot instabiele relaties en desintegratie van gezinnen en families. Het hoge percentage echtscheidingen is daar mede een gevolg van.¹⁰

1.1.4. *De secularisering*

De hyper-individualistische mens van de cultuur van het expressief individualisme neemt zichzelf als referentiepunt en heeft geen behoefte aan een 'iets' dat hem overstijgt, de samenleving of een gemeenschap van gelovigen (de Kerk), en ook niet een wezen dat hem overstijgt, God. De individualisering is de belangrijkste oorzaak van de secularisering in West-Europa en Noord-Amerika. Er zijn ook mensen die zich christen noemen, maar dat uitdrukkelijk willen zijn buiten een kerkelijke gemeenschap. Paus Benedictus waarschuwt in dit verband tegen een individualistische benadering van het Woord Gods, die wij moeten "vermijden door voor ogen te houden dat het

8 Zie de paragraaf over de gendertheorie II.2.3., hoofdstuk 6, pp. 96-120.

9 Voor een beschrijving en uitgebreide kritiek van het emotivisme zie: Macintyre A., *After Virtue: A Study in Moral Theory*, London: Duckworth, 1985 (2de ed.), pp. 11-35.

10 Pérez-Soba J.J., St. Kampowski, *El verdadero evangelio de la familia. Perspectivas para el debate sinodal*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2014, pp. 179-180.

Woord van God ons nu juist is gegeven om gemeenschap te vormen, om ons op onze weg naar God te verenigen in de Waarheid. Het is een Woord dat zich richt tot ieder persoonlijk, maar het is ook een Woord dat gemeenschap vormt, dat de Kerk vormt. Daarom moet men tot de heilige tekst altijd naderen in de gemeenschap van de Kerk” (*Verbum Domini*, nr. 86).¹¹

Tot de Eerste Wereldoorlog zag een overgrote meerderheid van de bevolking in de westerse wereld het huwelijk als de onverbreekbare band tussen één man en één vrouw, die God bij de schepping van de mens had ingesteld met als doel de voortplanting van de mens te garanderen. Door de secularisering, die feitelijk in West-Europa al tijdens de ‘tweede Verlichting’, de periode na circa 1850, in hogere maatschappelijke kringen begon en die sinds de jaren ’60 van de vorige eeuw massaal onder rooms-katholieken heeft plaatsgevonden, raakte het geloof in een Schepper op de achtergrond of verdween geheel. Nederland behoort heden tot de meest gesecculariseerde landen in Europa. In 2016 zei 31% van de Nederlanders te behoren tot een kerk of aanhanger te zijn van een religie, terwijl dat percentage in 2002 nog 43% bedroeg.¹² Het aantal geregistreerde katholieken nam af van 5.106.000 in 2000 tot 3.882.000 in 2015, een daling van 24%.¹³

Doordat bijgevolg het geloof in een Schepper is afgenomen, zien de meesten het huwelijk als een puur menselijke instelling, waarin de samenleving langs democratische weg of in de laatste decennia vooral afzonderlijke individuen voor hun eigen leven veranderingen kunnen aanbrengen. Terwijl de meerderheid in het verleden op religieuze gronden de onverbreekbaarheid van het huwelijk onderschreef en bovendien het onverbreekbare huwelijk als een voorwaarde zag voor de stabiliteit van de samenleving, is die op dit moment voor de meerderheid geen religieuze eis meer en lijkt die als gevolg van de boven beschreven ontwikkelingen voor het goed functioneren van de samenleving minder noodzakelijk dan vroeger. Dit maakt dat de samenleving echtscheiding aanvaardt en tevens het ongehuwd samenwonen of andere relatievormen en daar bij wet ook mogelijkheden voor heeft geschapen.

Ook de voortplanting en de vruchtbaarheid hebben voor het aanvoelen

11 Benedictus XVI, “*Verbum Domini*: Apostolische postsynodale exhortatie over het Woord van God in het leven en de zending van de Kerk (30 september 2010)”, in: *Kerkelijke Documentatie* 39 (2011), nr. 1, pp. 3-82.

12 Hart J. de, P. van Houwelingen, *Christenen in Nederland: kerkelijke deelname en christelijke geloofsvrijheid*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2018, pp. 21-22.

13 *Ibid.*, p. 37.

van de meerderheid geen sacraal karakter meer. Kinderen worden niet meer gezien als een gave van God en het verwekken van kinderen niet meer als een deelhebben aan Gods scheppend handelen. Hiervan getuigen uitdrukkingen als 'een kindje maken' of 'nemen'. Men acht het algemeen aanvaard om de voortplanting met medisch ingrijpen of op andere manieren te voorkomen, alsmede om voortplanting met behulp van medische technieken mogelijk te maken.

De klassieke christelijke moraal, die als uitgangspunt heeft dat een norm voortvloeit uit het zijn van menselijke persoon is vervangen door het utilitarisme en consequentialisme in diverse schakeringen.¹⁴ De *morele* finaliteit van het menselijk handelen, die rekening houdt met de wezensnatuur van handelingen, heeft plaats moeten maken voor een *technisch* finaliteitsbegrip. Wanneer technische finaliteit geldt als ethisch richtsnoer voor het menselijk handelen, dan worden handelingen louter en alleen beoordeeld op hun effectiviteit om het gestelde doel te verwezenlijken. Op het gebied van de seksualiteitsbeleving heeft dit tot gevolg dat seksualiteit op zich en ook menselijke personen gemakkelijk als gebruiksoBJECTEN voor de bevrediging van de geslachtsdrift worden gezien. De persoon en sommige van zijn intrinsieke vermogens worden daardoor niet als doel in zich, maar als louter middel bejegend. Deze houding is minstens impliciet aanwezig wanneer een huwelijkspartner voor een andere in de steek wordt gelaten, omdat de relatie met hem of haar niet meer bevredigend is. Op zeer grove wijze komt deze tendens tot uiting in de vrouwenhandel, prostitutie, de pornografie en het sekstoe-risme.

1.2. De invloed van de moderne menswetenschappen en mensbiologie

In de jaren '80 van de negentiende eeuw begon de eerste vrouw die in Nederland als arts afstudeerde, de uit Groningen afkomstige Aletta Jacobs, pessarista te verstrekken aan arbeidervrouwen in de Amsterdamse Jordaan. Vooral onder leden van de Nederlandse Hervormde Kerk werd vanaf het einde van de negentiende eeuw met de toen bekende voorbehoedmiddelen gepoogd het verwekken van nageslacht tegen te gaan.

Wie voorlichting over voorbehoedmiddelen wenste, kon daarvoor overigens in het algemeen niet bij zijn arts terecht. Medici verleenden daaraan in

¹⁴ Vgl. I.2., hoofdstuk 6, pp. 96-120.

het algemeen geen medewerking. In de jaren twintig kwam hierin echter in relatief korte tijd een omslag, die voor het grootste deel op het conto van de menswetenschappen en de psychiatrie valt te schrijven. Freud, wiens opvattingen over seksualiteit aanvankelijk werden verguisd, oogstte na de Eerste Wereldoorlog alom erkenning. Zijn mensvisie heeft niet alleen voor de seksuele moraal, maar ook voor de christelijke moraaltheologie in het algemeen verstrekkende betekenis gehad. Het menselijk geweten was volgens hem niets anders dan het gevolg van de verinnerlijking van de ouderlijke ver- en geboden, sociale normen, normen opgelegd door autoriteiten en religies,¹⁵ zodat velen zich gingen afvragen welke objectieve betekenis aan overgeleverde waarden en normen kon worden toegeschreven. De menselijke ontwikkeling is volgens Freud op twee driften gestoeld, de agressie en het libido, het streven naar lustbevrediging. Onder het laatste viel ook het streven naar seksuele lustbevrediging. Het radicaal onderdrukken van seksuele impulsen zou, aldus Freud, kunnen leiden tot het ontstaan van neurosen. De mensvisie van Freud impliceert dat seksuele ervaringen en belevingen niet alleen in het kader van het huwelijk en de voortplanting, maar ook voor de ontwikkeling van de persoonlijkheid als geheel een eigen betekenis hebben. Dit leidde tot een volkomen andere visie op de tot dan toe noodzakelijk geachte samenhang tussen het huwelijk, de seksuele gemeenschap en de voortplanting. Seksuele ervaringen en handelingen waren in Freuds ogen niet alleen gericht op het huwelijk en de voortplanting, maar ook op de vorming en rijping van de persoonlijkheid.¹⁶ Zeker buiten de katholieke kring bracht dit veel artsen ertoe om op het vlak van de voorbehoedmiddelen hun patiënten met raad en daad terzijde te staan.

Omdat de moderne positivistische wetenschappen alleen op empirische kennis zijn gestoeld, houden zij geen rekening met de metafysische wezensverschillen tussen mens en dier, ook niet op seksueel vlak. Zo vergelijken biologen seksueel gedrag bij mens en dier zonder veel omhaal vaak met elkaar op basis van een materialistische mensvisie, die de mens als een veredelde diersoort beschouwt. Zo schrijven Ford en Beach in de aanhef van hun hoofdstuk over het homoseksuele gedrag bij primaten: “Inversie van de seksuele rol komt veel voor bij andere diersoorten dan homo sapiens, en is vooral frequent

15 Freud, S., *Das Ich und das Es* (oorspronkelijk gepubliceerd in 1923), in: *Psychologie des Unbewußten*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1982 (Sigmund Freud Studienausgabe Band III), pp. 273-330, speciaal 296-306.

16 Freud S., *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, Leipzig/Wien: Franz Deuticke, 1925 (6de herziene ed.).

onder primaten.”¹⁷ Dit impliceert de suggestie dat homoseksueel gedrag voor de mens een moreel aanvaardbare vorm van seksueel gedrag zou zijn.

In sociologische studies wordt seksueel gedrag geregistreerd en het aldus verkregen cijfermateriaal statistisch bewerkt, zonder dat men rekening houdt met een ethische beoordeling. Dit kan de indruk wekken dat seksuele handelingen anders dan binnen het huwelijk en niet gericht op de voortplanting moreel aanvaardbaar zijn, omdat ze relatief frequent voorkomen.¹⁸

1.3. De emancipatie van de vrouw

Door de emancipatie van de vrouw is haar maatschappelijke positie in korte tijd sterk veranderd. Was de vrouw vroeger de ondergeschikte van de man, nu wordt benadrukt dat ze gelijke rechten heeft. In de vorige eeuw heeft de vrouw haar intrede gedaan in het openbare leven en het arbeidsproces. In 1957 heeft paus Pius XII de emancipatie van de vrouw aangeprezen.¹⁹ Johannes XXIII rangschikt haar emancipatie in de encycliek *Pacem in terris* onder de ‘tekenen der tijden’ (signa temporum):

“Een tweede kenmerk is voor iedereen duidelijk, namelijk dat vrouwen hun plaats innemen in het publieke leven; dat geschiedt misschien sneller bij de christelijke volkeren en wat langzamer, doch overal bij volken, die de erfgenaam zijn van andere tradities of van een andere levensbeschouwing zijn doordrongen. Daar de vrouwen zich immers iedere dag steeds meer bewust worden van hun menselijke waardigheid, eisen zij behandeld te worden als een menselijke persoon met rechten en plichten, zowel in het gezinsleven als in de staat, in plaats van te dulden dat zij als een onbezield wezen of een instrument worden beschouwd” (*Pacem in terris*, nr. 22).

Het Tweede Vaticaanse Concilie maakt wat betreft de rechten en plichten van de beide ouders geen onderscheid tussen vader en moeder (*Gaudium et spes*, nr. 51). Het Concilie stelt bovendien dat de opvoeding, die vroeger als een ty-

17 Vgl. Ford C.S., F.A. Beach, *Vormen van seksueel gedrag*, Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum, 1970 (= Aula 1001), p. 169.

18 Vgl. in dit verband bijvoorbeeld Kinsey A.C., W.B. Pomeroy, C.E. Martin, *Le comportement sexuel de l'homme*, Paris: Editions du Pavois, 1948; overigens is dit onderzoek vooral op methodologische gronden sterk bekritiseerd, zie Eichel E.W., J.G. Muir, “Failure of the Kinsey data”, in: J.G. Muir, J.H. Court, *Kinsey, Sex and Fraud. The Indoctrination of a People*, Lafayette (Louisiana): Lochinvar-Huntington, 1990, pp. 177-196.

19 Pius XII, “Aux Participants au XIVe Congrès International de l’Union Mondiale des Organisations Féminines Catholiques (29 septembre 1957)”, in: *AAS* 49 (1957), pp. 906-922.

pische opgave voor de moeder werd gezien, beide ouders in dezelfde mate aangaat (*Apostolicam actuositatem*, nr. 11).

Waar het gaat om de toekenning van fundamentele rechten, de participatie aan het openbare leven en de toelating tot beroepen die in het verleden voor vrouwen niet toegankelijk waren, is het feminisme alleszins gerechtvaardigd. Dit betreft het streven van het klassieke feminisme.

Sinds de jaren '60 zijn extreme vormen van feminisme ontstaan die in verschillende opzichten doorschieten, doordat zij de sociale rol van de man en de vrouw volledig loskoppelen van hun biologische geslachtsverschillen.²⁰ Wanneer extreme vormen van feminisme de masculinisering van de vrouw beogen, impliceren zij een vorm van minachting voor haar vrouw-zijn en dragen daardoor niet bij aan een echte emancipatie van de vrouw.

²⁰ Zie de paragraaf over de gendertheorie II.2.3., zie hoofdstuk 6, 96-120.

Hoofdstuk 2

De fundamentele uitgangspunten voor de rooms-katholieke leer op het vlak van de moraal tegenover die van de huidige samenleving

De boven geschetste sociaal-culturele veranderingen hebben hun weerslag op de mensvisie en de daarmee samenhangende morele opvattingen die in de hedendaagse maatschappij gemeengoed zijn. Daardoor is er in de laatste twee eeuwen tussen de morele opvattingen in de samenleving en de leer van de Kerk op het gebied van huwelijk en seksualiteit een steeds wijdere kloof ontstaan.

2.1. Op zich neutrale waarden

In de momenteel dominante gesecculariseerde en sterk individualistische cultuur in de westerse wereld ligt grote nadruk op de autonomie van het individu. Het huwelijk, de seksualiteit, de eenheid van het huwelijk en de voortplanting worden gezien als op zich neutrale waarden die de betekenis hebben die het individu er voor zichzelf in zijn autonomie aan geeft. Seksuele handelingen dienen in principe een genotservaring. Het is een persoonlijke keuze of men daarnaast seksuele handelingen al dan niet met een (huwelijks)relatie of met voortplanting wil verbinden. Dit geldt ook voor het type relatie of de wijze van voortplanting. Er is geen objectieve waarheid en daardoor zijn er geen objectieve uitgangspunten voor de ethiek. De ethiek van de huidige gesecculariseerde samenleving heeft bijgevolg een permissief karakter.

De meest extreme stroming binnen de autonome ethiek ziet het principe van autonomie als een constitutief beginsel dat altijd zou moeten worden geëerbiedigd, behalve als een individu schade toebrengt aan anderen. Op het gebied van het seksuele handelen betekent dit dat het individu een grote mate

van keuzevrijheid wordt toegekend en hem geen waarden waar hij zelf niet mee instemt mogen worden opgelegd.¹

Er blijven dan slechts twee normen over waar het individu rekening mee zou moeten houden:

- 1 Er mag geen dwang worden uitgeoefend op de eventuele partner op basis van het principe van autonomie.
- 2 Ongewenste gevolgen, zoals het overdragen van seksueel overdraagbare aandoeningen, de vaak desastreuze gevolgen van incest of pedofilie en blijvende lichamelijke schade door het ondergaan van perverse seksuele handelingen moeten worden voorkomen op basis van het 'principe van geen kwaad berokkenen' (*'principle of non-malificence'*).² Zo zou men bij seksuele contacten met wisselende partners condooms moeten gebruiken ter preventie van de overdracht van seksueel overdraagbare aandoeningen.

Vanaf de jaren '70 kwam, vooral onder de homobeweging in de Verenigde Staten, een stroming op die betoogde dat elke handeling ter bevrediging van seksuele behoeften legitiem is, net zoals elk soort voedsel mag worden gegeten om het hongergevoel te stillen. Deze stroming vond ook onder theologen een enkele vertegenwoordiger, zoals de Oostenrijker Ell.³ De vergelijking tussen de bevrediging van hongergevoel en die van seksuele behoeften gaat echter niet op. Het recht op voedsel is een positief recht. Naar vermogen moet de maatschappij zorgen dat alle leden ervan voldoende te eten hebben. Recht op seksuele gemeenschap is echter een zogenaamd 'negatief recht'. De Staat kan niemand verbieden te huwen of seksuele gemeenschap te hebben. Echter, er bestaat van zijn kant geen verplichting om ervoor te zorgen dat iemand een seksuele partner zal hebben.

Op basis van deze gesecculariseerde en individualistische mensvisie en de eruit voortvloeiende autonome ethiek zijn huwelijk, seksuele gemeenschap en voortplanting niet noodzakelijkerwijs aan elkaar gekoppeld. Of deze koppeling er is of niet zou een kwestie zijn van de keuzen die het individu op dit gebied maakt. Een katholiek zou ervoor kunnen kiezen alleen seksuele gemeenschap te hebben binnen het huwelijk met openheid voor de voortplanting. Maar iemand zou er ook voor kunnen kiezen ongehuwd samen te wonen, de voortplanting uit te sluiten, ongeacht het biologisch geslacht als heteroseksueel, homoseksueel, lesbisch of transgender te leven. Niemand zou

1 Vgl. "the principle of permission", gehanteerd als uitgangspunt voor de bio-ethiek door Engelhardt H.Tr., *The Foundations of Bioethics*, New York: Oxford University Press, 1996 (2de ed.), pp. 122-123.

2 Vgl. *Ibid.*, p. 114.

3 Ell E., *Dynamische Sexualmoral*, Zürich/Einsiedeln/Köln: Benziger Verlag, 1972.

in het maken van deze keuzes bij wet of onder sociale druk mogen worden belemmerd.

Farley heeft mede op genoemde twee principes, overigens op genuanceerde wijze, een seksuele ethiek gebaseerd, die uitgaat van wat zij noemt “*just love ethics*” (ethiek van de rechtvaardige liefde). Zij formuleert hiervoor vijf principes, het eerste negatief, de andere positief:⁴

1 Berokken geen onrechtvaardige schade (fysiek, psychisch, spiritueel en relationeel):

Er mag geen sprake zijn van onder meer exploitatie, geweld, verkrachting, onderwerping, verwaarlozing van de maatregelen vereist voor veilige seks, instrumentalisering, verleiding, bedrog en verdriet niet bevredigd te zijn.

2 Respect voor de autonomie van de partner:

Er moet sprake zijn van vrije instemming (*‘free consent’*). Het principe van het respect voor de autonomie van de partner staat voorop. Dit sluit uiteraard geweld, verkrachting of het domineren van seksuele partners uit, evenals het manipuleren van de beperkte vermogens om een keuze te maken wegens onrijpheid, bijzondere afhankelijkheid of wilsonbekwaamheid, misbruik van macht, zoals onder meer bij pedofilie het geval is. Evenals het eerste principe moet dit principe worden gerespecteerd om de persoon als doel in zich te bejegenen.

3 Wederzijdsheid:

De klassieke genderongelijkheid tussen de man als de actieve partner en de vrouw als de passieve partner moet overwonnen worden.

4 Gelijkheid:

De macht van beide partners moet gelijk zijn, omdat anders het principe van autonomie niet gerespecteerd wordt.

5 Engagement (commitment):

Engagement met elkaar komt het meest tot zijn recht als een seksuele verhouding leidt tot een vaste relatie; dit houdt echter niet in dat seksuele handelingen alleen binnen een vaste relatie verricht mogen worden.

6 Vruchtbaarheid:

Vruchtbaarheid kan voortplanting impliceren, maar de seksuele handelingen hoeven niet per se gericht te zijn op de voortplanting. Het gaat om een vruchtbaarheid in ruime zin, ook in de vorm van hulp aan andere personen en een bijdrage aan de gemeenschap. De relatie moet niet in zichzelf gesloten zijn.

4 Farley M.A., *Just Love. A Framework for Christian Sexual Ethics*, New York/London: Continuum International Publishing Group, 2006, pp. 216-232.

7 Sociale rechtvaardigheid:

Dit principe vloeit voort uit de verplichting relaties te respecteren, die van anderen niet te schaden, maar juist te ondersteunen.

Op basis van deze principes acht Farley masturbatie acceptabel,⁵ evenals relaties en het huwelijk van mensen van hetzelfde geslacht,⁶ echtscheiding⁷ en hertrouwen na echtscheiding, ook als het huwelijk door de Kerk niet nietig is verklaard.⁸ Farley citeert de leer van het leergezag als een opinie naast andere en baseert zich niet op de morele natuurwet, een kennis van de metafysische wezensstructuur van de mens, maar principes ontleend aan de seculiere filosofie.⁹ De beschrijving van het huwelijk als een “totale gave” van man en vrouw aan elkaar, onder meer door Johannes Paulus II,¹⁰ doet zij af als “retoriek (...). Als deze taal te letterlijk wordt opgevat, suggereert het een vorm van zelfopoffering die nooit goed is geweest, in het bijzonder voor vrouwen.”¹¹ Een belangrijke bron voor haar ethische overtuigingen zijn de hedendaagse ervaringen van seksualiteit. Ze presenteert haar visie als een kader voor de christelijke seksuele ethiek, maar feitelijk valt haar visie bijna volledig samen met die van de huidige seculiere seksuele ethiek.

2.2. De ‘theologie van het compromis’ (*theology of compromise*)

De trend om de essentiële band tussen huwelijk, seksualiteit en voortplanting te ontkennen kreeg ook voet aan de grond in katholieke kringen. Een aanzienlijk gedeelte van de katholieke moraaltheologen ging in deze trend mee. Hij houdt weliswaar niet in dat waarden als huwelijk, seksuele handelingen en voortplanting neutrale waarden zijn. Een aanzienlijk deel van de katholieke moraaltheologen past echter bepaalde ethische theorieën toe die inhouden dat deze waarden onder omstandigheden tegen elkaar en tegen andere kunnen worden afgewogen, en ook dat intrinsieke ethische waarden alleen be-

5 *Ibid.*, pp. 235-236.

6 *Ibid.*, pp. 271-296, speciaal pp. 293-295.

7 *Ibid.*, pp. 296-307, speciaal pp. 304-307.

8 *Ibid.*, pp. 307-311.

9 Om deze redenen heeft de Congregatie voor de Geloofsleer verklaard dat de uitgangspunten van Farley en haar visie op masturbatie, seks tussen mensen van gelijk geslacht, een huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht, echtscheiding en hertrouwen in strijd zijn met de leer van de Kerk, zie: Congregatie voor de Geloofsleer, “Notification on the book *Just love. A Framework for Christian Sexual Ethics* by Sr. Margaret A. Farley, R.S.M. (30 maart 2012)”, in: AAS 104 (2012), nr. 6, pp. 505-511.

10 Zie hoofdstuk 3.2.2., pp. 63-77.

11 Farley M.A., *Just Love. A Framework for Christian Sexual Ethics*, op. cit., p. 266.

staan op het vlak van houdingen of fundamentele levenskeuzes en niet op het niveau van de concrete handeling. De belangrijkste van deze theorieën in katholieke kring zijn het proportionalisme en de theorie van de fundamentele optie. Een pendant daarvan in vrijzinnig-protestantse en seculiere kring is de situatie-ethiek.

1 Het proportionalisme houdt in dat absolute normen, dus normen die de schending van een intrinsieke waarde verbieden, slechts bestaan op het niveau van de houding en de deugden: geloof, hoop en liefde, en de kardinale deugden van de prudentie, de sterkte, matigheid en de rechtvaardigheid: men mag bijvoorbeeld nooit ofte nimmer imprudent of onrechtvaardig zijn. Er zouden echter geen absolute normen bestaan waar het gaat om concrete handelingen.¹² Deze ethische theorie werd vooral ontwikkeld om contraceptie te rechtvaardigen. Dit zou op zich slechts een 'ontisch' kwaad zijn, dat wil zeggen: fysiek kwaad, maar nog geen moreel kwaad. Contraceptie, indien toegepast vanuit egoïstische motieven, is moreel kwaad. Wordt van contraceptie gebruikgemaakt omwille van de realisering van een waarde die naar verhouding belangrijker is dan het fysieke kwaad van contraceptie (bijvoorbeeld het voorkomen van overbevolking), dan is contraceptie moreel goed.¹³ Het proportionalisme vindt zijn oorsprong in de transcendentale theologie van Karl Rahner.¹⁴ Deze maakt een scherp onderscheid tussen het transcendentale en het categoriale niveau. Het transcendentale niveau, dat het empirisch waarneembare overstijgt, is het niveau waarop de mens met God een relatie heeft en waarop God ingrijpt. Het categoriale niveau betreft de empiristisch waarneembare, concrete en lichamelijke werkelijkheid. Op dit niveau grijpt God niet rechtstreeks in en is

12 De basis voor het proportionalisme is gelegd door Marck W.H.M. van der, *Liefde en vruchtbaarheid. Actuele vragen over geboorteregeling*, Roermond/Maaseik: J.J. Romen en Zonen, 1964; expliciet is het uitgewerkt door Knauer P., "La détermination du bien et du mal moral par le principe du double effet", *Nouvelle Revue Théologique* 87 (1965), pp. 356-376. Voor een historisch overzicht over de ontwikkeling van deze stroming zie Hoose B., *Proportionalism: The American Debate and its European Roots*, Washington: George Town University Press, 1987.

13 Knauer P., "La détermination du bien et du mal moral par le principe du double effet", op. cit; Janssens L., "Ontic Evil and Moral Evil", in: *Louvain Studies* 4 (1972-1973), pp. 115-156; McCormick R., "Ambiguity in Moral Choice", in: *Doing Evil to Achieve Good. Moral Choice in Conflict Situations*, ed. McCormick R.A., P. Ramsey, Chicago: Loyola University Press, 1978, pp. 7-53; Schüller B., *Die Begründung sittlicher Urteile: Typen ethischer Argumentation in der katholischen Moraltheologie*, Düsseldorf: Patmos-Verlag, 1973, pp. 39-45; Fuchs J., "The absoluteness of moral terms", in: *Gregorianum* 52 (1971), pp. 415-458.

14 Rahner K., "Transcendentale theologie", in: *Sacramentum Mundi* (Dutch Edition): Bussum: Paul Brand, 1971, vol. XII, pp. 52-58; Rahner K., *Wat is een christen? Motivering van ons geloof*, Tiel/Amsterdam: Lannoo, 1977 (original title: *Grundkurs des Glaubens*), pp. 40-47; Rahner K., "Würde und Freiheit des Menschen", in: *Schriften zur Theologie*, Bd. II, Zürich: Benziger, 1968, pp. 247-277.

uiteindelijk de mens verantwoordelijk. Hier moet de mens zelf op basis van een afweging van waarden uitmaken wat moreel goed of kwaad is.

Charles Curran achtte op basis van de katholieke Traditie homoseksuele handelingen tegennatuurlijk en daarom op zich weliswaar een zeker (ontisch of fysiek) kwaad, maar nog geen moreel kwaad. Zij zouden pas moreel kwaad zijn wanneer het ging om snel wisselende seksuele contacten, waarbij het bevredigen van seksuele lusten het doel vormde. Dit zou getuigen van een egoïstische houding, die homoseksuele handelingen niet rechtvaardigt. Wordt echter met homoseksuele handelingen het bestendigen van een vriendschapsrelatie tussen twee mannen of twee vrouwen beoogd, dan zou het doel, de liefde tussen beiden, in een evenredige verhouding staan tot het ontische kwaad van homoseksuele handelingen, waardoor deze gerechtvaardigd zijn.¹⁵

Deze poging om homoseksuele of ander seksuele handelingen te legitimeren is weinig overtuigend. Aristoteles zegt dat echte vriendschap het goed van de ander op het oog heeft.¹⁶ Hoe kan een echte liefdesrelatie of vriendschapsrelatie worden opgebouwd door middel van een handeling die op de keper beschouwd tegennatuurlijk en dus een moreel kwaad is? Het is van tweeën een: of men acht seksuele handelingen buiten het huwelijk en losgemaakt van de voortplanting verenigbaar met de menselijke natuur en dus geoorloofd, of men is de tegengestelde mening toegedaan en acht ze moreel onaanvaardbaar.

De transcendentale theologie van Rahner, die een scheiding maakt tussen het categoriale niveau en het transcendentale niveau ook in de menselijke persoon, en daarmee het erop gebaseerde proportionalisme en de hierna te bespreken fundamentele optie, weerspreekt echter de leer van de Kerk, namelijk dat de menselijke persoon een substantiële eenheid van lichaam en ziel is: de menselijke persoon wordt zowel door de ziel als door het lichaam geconstitueerd. *Gaudium et spes* (nr. 14) spreekt daarom over de

15 Curran Ch.E., *Issues in Sexual and Medical Ethics*, Notre Dame/London: University of Notre Dame Press, 1978, p. 48; Idem, *Transition and Tradition in Moral Theology*, Notre Dame/London: University of Notre Dame Press, 1979, pp. 73-78; Keane Ph.S., *Sexual Morality. A Catholic Perspective*, New York: Paulist Press, 1977, pp. 87-90; vgl. Guindon A., *The Sexual Language. An Essay in Moral Theology*, Ottawa: The University of Ottawa Press, 1977, pp. 299-377, speciaal p. 367.

16 Aristoteles, *Nikomachische ethiek*, VIII, 3, 6, 1156b: "De volmaakte vriendschap is die tussen de goede mensen, en die qua deugd op elkaar lijken. Want deze vrienden wensen voor elkaar het goed van de ander omwille van hun goedheid, en zij zijn in zich goed; maar het zijn deze die het goed van hun vrienden wensen in het belang van hun vrienden, die vrienden zijn in de volste betekenis, aangezien zij elkaar liefhebben omwille van henzelf en niet accidenteel." De ander liefhebben om iets wat accidenteel is, het nut dat men van hem/haar heeft of het genoegen dat de omgang met hem/haar met zich meebrengt, is een lagere vorm van vriendschap.

mens als over “*corpore et anima unus*”. Hij is niet alleen de ziel of alleen het lichaam, maar lichaam en ziel tegelijk. De ziel als substantiële vorm van het menselijk lichaam ‘formeert’ de *materia prima* tot een menselijk lichaam (*Veritatis splendor*, nr. 48).¹⁷

- 2 Op de transcendentale theologie van Rahner baseert zich ook de theorie van de fundamentele optie. Deze theorie houdt in dat de ethische beoordeling zich niet primair richt op concrete afzonderlijke handelingen, maar op het niveau van de transcendentale vrijheid van de mens. Deze betreft zijn fundamentele levenskeuze, die voorafgaat aan de keuzes van concrete handelingen. Met andere woorden: bij een ethische beoordeling wordt op de eerste plaats gekeken naar de fundamentele optie die iemand maakt voor zijn leven. Concrete handelingen worden slechts gezien als uitingen van de fundamentele optie. De theorie van de fundamentele optie vond in hoofdzaak toepassing bij het onderscheid tussen doodzonden en dagelijkse zonde.¹⁸ Deze theorie, ontwikkeld naar aanleiding van het heftige debat over de encycliek *Humanae vitae*, impliceert dat alleen op het niveau van de fundamentele optie gesproken kan worden van doodzonden, maar niet op dat van concrete handelingen: als een echtpaar de fundamentele keuze maakt om over het geheel van hun huwelijk voortplanting uit te sluiten, dan kan er sprake zijn van een doodzonde. Het uitsluiten van de voortplanting door middel van contraceptiva bij de afzonderlijke huwelijkse gemeenschap kan echter geen doodzonde zijn. Vooral de Duitse redemptorist Bernard Häring (1912-1998), die van 1949 tot 1989 in Rome aan de Accademia Alfonsiana moraaltheologie heeft gedoceerd, was een verklaard aanhanger van de theorie van de fundamentele optie.¹⁹
- 3 In vrijzinnig-protestantse kring werd de ontkoppeling van huwelijk, seksuele gemeenschap en voortplanting gerechtvaardigd op basis van de situatie-ethiek.

Deze stroming beschouwt seksuele handelingen, of het nu gaat om gewone seksuele gemeenschap of andere vormen van seksuele bevrediging, in principe als gelijkwaardig en op zich acceptabel. Hiervan kan niet worden ge-

17 Zie voor een kritiek op het proportionalisme en de fundamentele optie: Eijk W.J., “La persona umana e la legge umana”, in: R. Gerardi, *La legge morale naturale*, Rome: Lateran University Press, 2007, pp. 113-137, speciaal pp. 126-136.

18 Rahner K., “Das ‘Gebot’ der Liebe unter den anderen Geboten”, in: K. Rahner, *Schriften zur Theologie*, Zürich: Benziger Verlag, 1968 (3de ed.), Bd. 5 *Neuere Schriften*, pp. 494-517; Idem, “Über die gute Meinung”, in: Idem, *Schriften zur Theologie*, Zürich: Benziger Verlag, 1967 (7de ed.), Bd. 3 ‘Zur Theologie des geistlichen Lebens’, pp. 127-154.

19 Häring B., *Free and Faithful in Christ. Moral Theology for Priests and Laity*, Slough: Saint Paul Publications, 1978, Vol. I ‘General moral theology’, pp. 164-222.

zegt dat zij op zich al dan niet goed zouden zijn of tegennatuurlijk. Zij worden echter ook niet als moreel neutraal beschouwd. Seksuele handelingen zouden alleen goed zijn als zij in een liefdesrelatie zijn ingekaderd. De wortel van deze benadering moet worden gezocht in de relativiserende situatie-ethiek, zoals die eind jaren vijftig door vrijzinnige protestanten als Joseph Fletcher (een episcopale priester, die zich later atheïst noemde, 1905-1991)²⁰ werd gepropageerd en door de anglicaanse bisschop van Woolwich, John Robinson (1919-1983), de auteur van het boekje *Eerlijk voor God (Honest to God)*.²¹ Zij verdedigden seksuele gemeenschap vóór het huwelijk op voorwaarde dat er een echte liefdesrelatie was en er een intentie was om die te bestendigen. Slechts de kwaliteit van de relatie zou tellen en bepalend zijn voor de morele beoordeling van de seksuele handeling.²²

Op deze wijze werd gepoogd voor- en buitenhuwelijkse seksuele gemeenschap en in een later stadium ook homoseksuele relaties te legitimeren. Ook de rooms-katholieke moraaltheoloog, Roger Burggraeve, tot 2007 hoogleraar moraaltheologie van de Katholieke Universiteit Leuven, is deze opvatting toegegaan.²³

De moeilijkheid van deze stroming is dat zij seksualiteit benadert als louter een middel tot het realiseren van een relatie, zonder te kijken naar het wezen van seksuele handelingen. Dit is typerend voor het technisch finaliteitsbegrip van onze cultuur, dat ook op het terrein van de ethiek wordt overgedragen. Handelingen, ook seksuele handelingen, worden gezien als puur middel om een doel te realiseren. De aard van de handeling waarmee het doel wordt gerealiseerd, is niet doorslaggevend. Wat de seksuele handeling ook op zich mag zijn – wat telt, is dat ze dient tot een liefdesrelatie. Het fundamentele probleem is hier dat niet wordt duidelijk gemaakt wat liefde of seksualiteit is. Een louter technische benadering van de ethiek, zo typerend voor het utilitarisme van onze tijd, schiet tekort. Dit houdt een

20 Fletcher J., *Situation Ethics: The New Morality*, Philadelphia: The Westminster Press, 1966.

21 Robinson J.A.T., *Eerlijk voor God*, Amsterdam: W. ten Have, 1964, pp. 122-128; vgl. Idem, *Verschuivingen in de moraal*, Amsterdam: W. ten Have, 1964, pp. 9-78.

22 Deze gedachte vond ook verspreiding in katholieke kring, zie: Kosnik A., W. Carroll, et al., *Human Sexuality. New Directions in American Catholic Thought*, New York/Paramus/Toronto: Paulist Press, 1977, pp. 88-98.

23 Burggraeve R., *Zinvol seksueel leven onderweg. Concrete probleemvelden en belevingswijzen: een dynamisch-ethische benadering in christelijk perspectief*, Leuven/Amersfoort: Acco, 1993 (2^e druk), pp. 188-193.

ontmenselijking van de seksualiteit in, hoezeer men ook seksuele handelingen los van huwelijk en voortplanting probeert te rechtvaardigen als een middel om een vaste liefdesrelatie te bestendigen.

2.3. **Het uitgangspunt voor de rooms-katholieke leer inzake huwelijk en seksualiteit**

Om de katholieke seksuele moraal naar waarde te schatten en te begrijpen is het zaak zich voor ogen te houden wat de invalshoek van de Kerk is en waarin die verschilt van het denken van de meeste mensen op dit ogenblik. Hierbij zijn twee premissen voor de visie van de Kerk op huwelijk, seksueel gedrag en voortplanting essentieel. De eerste premisse is dat de Kerk haar leer inzake morele vraagstukken baseert op het ‘zijn’ in plaats van op het ‘hebben’. De tweede premisse is dat het kerkelijk leergezag bevoegd is om leerstellige uitspraken te doen ook ten aanzien van huwelijk, seksueel gedrag en voortplanting.

2.3.1. *‘Zijn’ in plaats van ‘hebben’*

De katholieke moraal kijkt op de eerste plaats naar het *zijn* van de dingen en van de mens. Zij gaat uit van een metafysische visie op de mens, het huwelijk en de menselijke seksualiteit. Sommige waarden *zijn* intrinsieke waarden; dat wil zeggen dat zij een doel in zich zijn en nooit alleen een instrumentele waarde hebben. Intrinsieke waarden zijn niet onderhandelbaar en kunnen niet worden afgewogen tegen andere waarden. Het huidige denken, bepaald door materialisme, utilitarisme en hedonisme, heeft op de eerste plaats oog voor hoe iets functioneert en wat het effect ervan is en laat daar het morele oordeel van afhangen (vgl. het boven besproken proportionalisme).²⁴ Met andere woorden: de huidige cultuur kijkt op de eerste plaats naar het *hebben* in plaats van naar het *zijn*, zoals Johannes Paulus II het uitdrukte in de encycliciek *Evangelium vitae*:

“Zo worden de waarden van het *zijn* vervangen door die van het *hebben*. Het enige doel dat telt is het streven naar het persoonlijke materiële welzijn. De zogenaamde ‘kwaliteit van het leven’ wordt voornamelijk en uitsluitend begrepen als economische doelmatigheid, ongebreidelde consumptie, de

²⁴ Zie paragraaf I.2.2., pp. 35-37.

schoonheid of genot van het lichamelijk leven, terwijl men de diepere dimensies van het bestaan, die van relationele, spirituele religieuze aard zijn, vergeet...” (*Evangelium vitae*, nr. 23)²⁵

De nadruk op de waarden van het *hebben* in plaats van die van het *zijn* heeft, aldus paus Johannes Paulus II, repercussie op de wijze waarop men tegen seksualiteit en voortplanting aankijkt. Wie de nadruk legt op het ‘hebben’ verliest uit het oog dat seksualiteit een heel eigen plaats heeft in de zelfgave van de persoon. In plaats daarvan wordt seksualiteit

“steeds meer gelegenheid en instrument tot zelfbevestiging en egoïstische bevrediging van begeerten en instincten. Op deze wijze wordt de oorspronkelijke inhoud van de menselijke seksualiteit misvormd en aangetast; de twee betekenissen die eigen zijn aan het wezen zelf van de huwelijksdaad, vereniging en voortplanting, worden kunstmatig gescheiden; zodoende verliest vereniging haar ware betekenis en wordt vruchtbaarheid aan de willekeur van man en vrouw overgeleverd. Voortplanting wordt dan een ‘vijand’ die men in de uitoefening van seksuele activiteit uit de weg moet gaan. Ze wordt slechts aanvaard in de mate dat ze overeenstemt met het verlangen van de mens of zelfs zijn uitgesproken wil om ‘tot elke prijs’ een kind te hebben...” (*Ibid.*)

De huidige maatschappij legt de nadruk primair op de voordelen en functies die huwelijk, seksualiteit en voortplanting *hebben*. Vroeger was – zoals gezegd – een groot aantal kinderen nodig om de omvang van de bevolking op peil te houden, nu niet meer. Vroeger zou echtscheiding bij man en vrouw die samen op het boerenbedrijf werkten, zeer nadelig of feitelijk onmogelijk zijn geweest. Financiële nadelen zijn nog steeds de consequentie van een echtscheiding, maar maken die niet langer totaal onmogelijk. De veranderingen die zich op deze terreinen hebben voltrokken, maken de band tussen huwelijk, seksualiteit en voortplanting op dit moment vanuit puur utilitaristisch perspectief bezien minder nodig. Wat het huwelijk is, zou een kwestie van afspraak zijn. Wat die afspraak inhoudt, zou van cultuur tot cultuur variëren, afhankelijk van wat onder de gegeven omstandigheden nut heeft. Het huwelijk geldt in de huidige seculiere individualistische cultuur als een menselijke instelling.

25 Johannes Paulus II, 1995, “Encycliek *Evangelium vitae*: Over de waarde en de onschendbaarheid van het menselijk leven (25 maart 1995)”, in: *Kerkelijke documentatie* 23 (1995), nr. 5, pp. 213-288.

Mensen zouden individueel kunnen bepalen wat het huwelijk voor hen is en of het voor hen een waarde is, al naargelang wat zij op een bepaald moment voor zichzelf noodzakelijk of belangrijk achten.

De Kerk kijkt naar het huwelijk met totaal andere ogen. Zij kijkt niet primair naar de functies en voordelen die het huwelijk, de seksualiteit en de voortplanting *hebben*, maar naar wat zij *zijn*. Hieruit volgt welke waarden en normen gelden voor het huwelijk, de omgang met seksualiteit en de voortplanting. Tevens volgt hieruit welke waarden intrinsiek zijn, zoals de eenheid en onontbindbaarheid van het huwelijk en de band tussen voortplanting, seksueel en huwelijk. De normen die verbieden om intrinsieke waarden te schenden, zijn altijd absoluut, dat wil zeggen: ze gelden altijd en overal en kennen geen uitzonderingen. Het zijn normen die negatief zijn geformuleerd, omdat ze een handeling verbieden. Voorbeelden van deze normen zijn dat men de eenheid van het huwelijk nooit ofte nimmer mag verbreken of de voortplanting bij de huwelijkse gemeenschap nooit mag uitsluiten. Daarnaast zijn er uiteraard ook positieve normen, normen die de opdracht bevatten om deze waarden te realiseren. Deze normen gelden in principe in verreweg de meeste gevallen, maar kennen uitzonderingen. Men is niet gehouden een waarde te realiseren, bijvoorbeeld zich voort te planten, in situaties waarin daar ongeproportioneerde consequenties aan zijn verbonden, zoals in oorlogssituaties, bij ernstig geldgebrek of problemen met de lichamelijke of psychische gezondheid van de ouders, mits men daarvoor geen intrinsiek ongeoorloofde methoden gebruikt (vgl. *Veritatis splendor*, nr. 52).

2.3.2. *De bevoegdheid van het kerkelijk leergezag*

Vaak wordt de vraag opgeworpen of de Kerk wel bevoegd is om met gezag te spreken over huwelijk, seksualiteit en voortplanting. Is de Kerk niet vooral of zelfs uitsluitend bevoegd om te spreken over geloofskwesties, zoals de Heilige Drie-eenheid, de menswording van Gods Zoon of de verrijzenis. Zou de Kerk, wanneer het om 'binnenwereldse aangelegenheden' gaat, niet zeer terughoudend moeten zijn of zich in ieder geval bij kwesties als echtscheiding, contraceptie en abortus niet flexibeler moeten opstellen en rekening houden met de veranderende cultuur?

Voor het begin van de secularisering van het huwelijk wordt wel verwezen naar Luther. Deze meende dat het huwelijk geen sacrament was. In *Ein Traubüchlein für die einfältigen Pfarherrn* uit 1529 schreef Luther:

“Toch, omdat het huwelijk en de huwelijkse staat een wereldlijke aangelegenheid is, komt het ons geestelijken en dienaars van de Kerk niet toe daarin te bepalen en te regelen.”²⁶

Een kerkelijke huwelijksplechtigheid binnen de protestantse kerkgemeenschappen is dan ook geen huwelijksluiting, maar een huwelijkszegening. Het feitelijke huwelijk wordt volgens hen gesloten ten overstaan van de burgerlijke autoriteiten. Het doel van de kerkelijke plechtigheid is Gods zegen af te smeken over het huwelijk, dat tevoren ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand is gesloten. Luther was de overtuiging toegedaan dat de huwelijksluiting geen sacrament is en tevens dat juridische regelingen betreffende de huwelijksstaat, zoals die rond de wederzijdse eigendommen, geen kerkelijke aangelegenheid zijn. Hij sloot echter niet uit dat de Kerk op basis van de Heilige Schrift morele normen voor het huwelijk kon voorhouden.

Tekenend is dat op uitnodigingen voor bruiloften van katholieken in de laatste decennia niet zelden vermeld staat dat de kerkelijke ‘inzegening’ (in plaats van ‘luiting’) van het huwelijk op een bepaalde datum in een bepaalde kerk zal plaatsvinden. Dit impliceert dezelfde tendens, namelijk dat de huwelijksplechtigheid slechts als een gebed om zegen wordt gezien, maar niet als de eigenlijke sluiting van het huwelijk.

Wanneer de Kerk zich over huwelijksmoraal en seksuele ethiek uitsprekt, dan wordt dat heden niet zelden als een inbreuk op het leven van mensen ervaren. Velen betwijfelen dat de Kerk op dit gebied bevoegd is. Zoals we nog zien,²⁷ is er echter een rechtstreekse relatie tussen de visie van de Kerk op huwelijk en seksualiteit en de fundamentele van haar leer op dogmatisch gebied. Te denken valt hierbij aan het op de Openbaring (de Wet van Mozes) gebaseerde gegeven dat het huwelijk naar Gods beeld en gelijkenis is geschapen en er daarom een analogie bestaat tussen de meest intieme gemeenschap die mensen kennen, die tussen man en vrouw in het huwelijk, en de gemeenschap van de drie Goddelijke Personen binnen de ene God. Hetzelfde geldt voor de vergelijking van de relaties tussen man en vrouw in het huwelijk met de relatie tussen Jahwe en het volk Israël en die tussen Christus en Zijn Kerk. Huwelijk en seksualiteit spelen daarom binnen het geloof geen ‘marginale’ rol: op dit gebied kan men niet opvattingen huldigen die van de leer van de Kerk afwij-

26 Luther M., *Ein Traubüchlein, für die einfältigen Pfarherrn* (1534?), in: *Dr. Martin Luther's catechetische deutsche Schriften*, J.K. Irmitscher (red.), Erlangen: Carl Hender, 1838, Bd 3, pp. 207-213, citaat op p. 208.

27 Vgl. hoofdstuk II.1.1. en 1.2., pp. 65-71.

ken, met behoud van de leer van de Kerk met betrekking tot fundamentele geloofswaarheden, zoals die betreffende de Drie-eenheid en de relatie tussen Christus en de Kerk.

De Kerk is bevoegd om met gezag de morele natuurwet uit te leggen en die aan mensen voor te houden. Zij verkondigt dat God de Schepper is en verkondigt daarom ook de ordening die Hij in de schepping heeft aangebracht en die door de mens – ook buiten de Openbaring om – gekend kan worden door de morele natuurwet. Het is onderdeel van de leer van de Kerk dat de morele natuurwet op onfeilbare wijze door het kerkelijk leergezag kan worden voorgelaten.²⁸ De Kerk heeft mensen nooit normen betreffende concrete handelingen voorgelaten in de vorm van een onfeilbare uitspraak (een dogma of een canon van een concilie). Uitspraken over concrete morele normen zijn alleen gedaan in de vorm van gewoon of authentiek leergezag. Dit geldt ook voor zover de morele natuurwet betrekking heeft op huwelijk, seksualiteit en voortplanting. Uitspraken op het niveau van het authentieke leergezag ook op dit gebied kunnen echter onder bepaalde voorwaarden worden beschouwd als onveranderlijk en onfeilbaar.²⁹ “Men moet ook voor ogen houden dat alle handelingen van het leergezag voortkomen uit dezelfde bron, dat wil zeggen uit Christus, die verlangt dat Zijn Volk wandelt in de gehele waarheid.”³⁰ Daarom worden uitspraken door het leergezag inzake concrete morele normen niet gedaan zonder goddelijke bijstand en roepen ze de gelovigen op deze aan te nemen, ook al missen zij de garantie van het charisma van de onfeilbaarheid.

2.4. Besluit

Als gevolg van de geschetste sociaal-culturele ontwikkelingen was het traditionele waardepatroon met betrekking tot het huwelijk en de seksualiteitsbeleving al in het begin van de jaren '60 sterk ondermijnd, maar bleef het als een soort burgerlijke traditie onder katholieken nog enige tijd – althans als een gevel – overeind. Het wachten was op de introductie van de contraceptiepill en de snelle secularisering in de jaren '60, die het innerlijk reeds uitgeholde besef van de huwelijksmoraal evenals tal van tradities op andere terreinen van het persoonlijk en maatschappelijk leven definitief ondermijnden.

28 Eerste Vaticaans Concilie, Dogmatische Constitutie, *Pastor aeternus*, hoofdstuk IV, DH 3074.

29 Congregatie voor de Geloofsleer, “Instructie *Donum veritatis* de ecclesiali theologi vocatione” (24 mei 1990), in: AAS 82 (1990), pp. 1550-1570, nr. 16.

30 *Ibid.*, nr. 16.

De inhoud van wat de Rooms-Katholieke Kerk leert over huwelijksmoraal is de meeste mensen wel bekend. Maar heel vaak rijst de vraag waarom de Kerk andere waarden en normen voorhoudt dan de huidige westerse cultuur. Waarom houdt ze bijvoorbeeld vast aan het huwelijk tussen man en vrouw? Dit boek biedt een mooie inkijk in het hart van de katholieke ethiek. Op een zeer grondige wijze onderzoekt kardinaal Eijk in dit boek hoe de Kerk denkt over seksualiteit. De visie op seksualiteit wordt bepaald door de visie op de mens en God. Daaruit komt een seksuele ethiek voort die het welzijn van alle mensen op het oog heeft.

Willem Jacobus kardinaal Eijk is sinds 2012 aartsbisschop van Utrecht en daarmee de zeventigste opvolger van Willibrord.

 KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 3846 6 • NUR 705

9 789043 538466